

Herrmann Antal és Kalotaszeg

1998 őszén száz éve volt annak, hogy magyar egyetemen a néprajzot önálló stúdiumként oktatni kezdték. Ennek helyszíne a Ferenc József Tudományegyetem volt, itt habilitálták magántanárrá a néprajz tárgykörében Herrmann Antalt. Erre emlékezünk 1998. november 13-án. Az emlékülést a kolozsvári egyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszéke szervezte, előadóként, vendégként jelent volt Bellon Tibor, Katona Imre, Paládi-Kovács Attila, Voigt Vilmos, T. Igó Zsuzsánna. Herrmann Antal kolozsvári egyetemi működéséről Gaál György értekezett. Magam a címben jelzett témáról tartottam előadást. Ennek szövegét adom közre az alábbiakban.

A néprajz magyar egyetemi oktatásának centenáriuma kivételes ünnepi esemény éppen itt a kolozsvári egyetemen, ahol az indulás történt. Itt, ahol a folytatás nem lehetett töretlen, ahol a XX. században hosszú szünetek után több alkalommal is újra kellett kezdeni a képzést és az oktatást. A hosszú szünetek időben többet tesznek ki, mint az oktatás termékeny és biztató időszakai.

A legutolsó kolozsvári újraindulás 1990-ben vált lehetségessé, több mint negyvenéves szünet után. Nyolc tanév van mögöttünk, és e néhány év alatt oktatóként és kutatóként felsorakozott az erdélyi magyar néprajz újabb nemzedéke. Minden okunk megvan tehát, hogy száz év elteltével megemlékezzünk az első indulásról, amely világviszonylatban is egyike volt az elsőnek; és Herrmann Antal személyéről, aki a kornak jelentős személyisége volt, ennek az eseménynek pedig mindenképpen főszereplője. Az emlékülés szerény keretei ellenére itt üdvözölhetjük körünkben az egyetemi néprajzi oktatás néhány mai jelentős személyiségét.

Mielőtt a címben jelzett szűkebb téma kifejtésére térnék, engedtessek meg, hogy a házigazda jogán magam is elidőzzek kissé ennél a ma is tanulságos első indulásnál. A korabeli egyetemi tanrendekből Kós Károly tárta föl a Herrmann előadásainak témáira és a hallgatóságára vonatkozó adatokat. Most tőle idézek, aki sajnos már nem lehet közöttünk: „Egyetemi előadói tevékenysége folyamán főleg két témát érintett: Erdély néprajzát és az általános néprajz különböző aspektusait. Utóbbi keretében a néprajz definíciójával, módszerével, gyakorlati fontosságával, a gyűjtői-kutatói munkával, a szakbibliográfiával, a néprajz történetével és a különböző irányzataival foglalkozott, valamint összehasonlító néprajzi előadásokat tartott. Az erdélyi néprajzi kurzusain, összefoglaló kísérletei mellett külön-külön is foglalkozott az együtt élő nemzetiségek – magyarok, románok, szászok, örmények – néprajzával, különösen sokat és részletesen a cigány etnikummal, amelynek népköltészetét, népzenejét, nyelvét, szokásait, vándoréletét és megtelepülésük, valamint anyanyelvük fejlődési lehetőségeit közelebbről, kutatóként tanulmányozta. Elméleti kurzusait kiegészítette néprajzi múzeumi gyakorlati órákkal, amelyeket a kolozsvári néprajzi múzeumban tartott, ezzel is élesztve tanítványaiiban a kedvet gyűjtésre-kutatásra. Herrmann előadásainak hallgatása nem volt kötelező, ennek ellenére tudósi hírneve, érdekes témái, szellemes, gondolatgazdag és mozgósító erejű előadásai vonzották a hallgatókat. Jankó, Vikár, Orosz, Sztripszky és mások mellett a magyar néprajz jövőjéről nagy tudósai, Viski Károly, Györffy István, Szendrey Zsigmond, de Seprődi János és Bíró Lajos is látogatták előadásait. Életere szólon felkelte a néprajzi jelenségek iránti érdeklődést a későbbi őstörténet Roska Mártonban, a nyelvész Csűry Bálintban, a levéltári kutató Kelemen Lajosban, a geográfus Tulogdy Jánosban és másokban, akik írásaikkal az általa szerkesztett *Erdély Népeiben* jelentkeztek.”¹

¹ Kós Károly: Herrmann Antal jelentősége a századforduló körüli néprajzi mozgalomban. Ethn. 1989. 6. old.

Az innen induló utak térben és időben messzire vezetnek. Herrmann Antalnak hallgatója volt, mint láttuk, Györfly István, aki aztán Budapesten vált iskolateremtővé, a következő évtizedek jelentős személyiségei közül pedig Viski Károly és Szendrei Zsigmond is tőle kapott közvetlen ösztönzést. A háború végén költözni kényszerült egyetemen együtt maga Herrmann Szegeden folytatta előadásait élete végéig. A következő kolozsvári újrakezdés Gunda Béla nevéhez fűződik, aki majd az újabb aszályos időszak következtével a debreceni iskola elindítója lesz fél évszázaddal ezelőtt. Romulus Vuia személye révén, aki a budai tanárképzőben volt tanítványa, Herrmann inspiráló hatása a román néprajztudományra és néprajzi muzeológiára is kiterjedt, így korántsem véletlen, hogy a húszas években a román néprajzkutatásnak is Kolozsvár lesz a központja.

Induláskor Herrmann habilitásával intézményesítették ugyan a néprajz egyetemi oktatását, de az intézményesítés akkor még intézmény nélkül történt, egyetemi tanszék, intézet nélkül, pontosabban a habilitált magántanár maga volt az intézmény. (A XX. században más jellegű kényszerek miatt különösen a magyarságtudományban gyakorivá válik Erdélyben az egy-személyes intézmény.) Ez még inkább előtérbe helyezi Herrmann személyét, és indokolta teszi a kérdést, amely minden hasonló emlékülésnek alapkérdése: mivel mérhető igazán egy tudós nagysága? Ma már pontos mértékrendszere van ennek is: a tudományos minősítés, a publikációk száma, az idézettség stb. Etikusa elődeinket is a ma érvényes (részleteiben ma is vitatható) mércével mérni? A közhasználatú mércék szerint Herrmann Antalról valóban csak az mondható el, hogy szintéziseket nem teremtett, iskola sem maradt mögötte, mint pl. Csúry Bálint mögött, sem testes kötetek, az emlékek is elhalványultak. A maga korában sem volt szabályos tudósi pálya az övé: több folyóiratot alapított és írt, több társaságot szervezett, több nyomda működtetésében ügyködött, mint ahány publikációja volt. Élettörténete, tudósi érdemei elsősorban intézményekhez, intézményteremtéshez kapcsolódnak. Élete beépült a magyar néprajz legjelentősebb intézményeibe, egy olyan korban, amikor a legnagyobb szükség éppen ezekre az intézményekre volt. Ennek maga is tudatában volt. Egyetemi beköszöntő előadásában mondja: „Tizenkét év óta a néprajznak úgyszólván ágense vagyok. Agitáltam, adminisztráltam, serkentettem és szerkesztettem. Fáradásom nem volt egészen eredménytelen.”²

Kétségtelen, hogy egyéb lázas munkálkodása közepette, ő volt az, aki a világ figyelmét Kalotaszegre felhívta, az ő érdeme, hogy legalább egy évtizedre Kalotaszeg lett a világ közepe. És ezzel, ennek a kis tájnak a felfedezésével indult el a magyar népművészet felfedezése. A Magyarországi Néprajzi Társaság megalakulása körüli időben már jól ismerte Gyarmathy Zsigánét, és szerepe volt abban, hogy Kalotaszeg nagyszonyja a Társaság Szakosztályi előadója lett. A családi levelezésből tudjuk, mennyire megnövelte ez a szakmai rang Gyarmathy Zsigáné tekintélyét saját környezetében, az akkor jóformán ismeretlen kisvárosban, Bánffyhunyadon.

1990-ben egyszerre két vállalkozásba kezd Herrmann Kalotaszegen. Az egyik az volt, hogy a Római Katolikus Státustól kibérelte az addig ismeretlen Jegénye-fürdőt, a másik, hogy Gyarmathyné főmunkatársi közreműködésével megindítja a *Kalotaszeg* című néprajzi érdekű hetilapot (az ehhez szükséges nyomdát Bánffyhunyadon állítják föl). Jegénye-fürdő üdülőhelyé váltóztatta, gyógyvizét népszerűsítette, és ide csalogatta Kalotaszeg szívébe a kolozsvári és a fővárosi tudósokat, művészeket, írókat. A katolikus Jegénye, Kájoni János szülőfaluja, nyelvi-leg és hagyományai tekintetében szigetnek számít a kalotaszegi felszegi táj peremén. Földrajzilag mindenképpen a tájegység közepén fekszik, közel mind az országúthoz, mind a Kolozsvárt Budapesttel összekötő vasútvonalhoz. „A *Kalotaszeg* közléseiből tudjuk – írja Tőkés Irén –, hogy Jegénye-fürdőn üdült az újonnan szervezett Magyarországi Néprajzi Társaság szinte egész vezetősége, Réthy László, Munkácsi Bernát, Jankó János, Vikár Béla, Kunos Ignác, Wlisslocki Henrik, Katona Lajos, Pápai Károly. Az üdülők névsorából idézhetjük még Csánki Dezső történész, Balassa József nyelvész nevét Herrmann Antal a tanítók egyesületi életét is szervezte, ennek keretében hozta létre a háromszéki és Kolozs megyei tanítók közös gyűlését Jegényen 1891-ben.”³

² Erdély Népei 1898. 4. sz.

³ Tőkés Irén: Gyarmathy Zsigáné és a kalotaszegi háziipar története. Ethn. 1989. 223. old.

A felsorolt tudósok jelentős része nemcsak üdült, hanem körül is nézett Kalotaszegen, tájékozódott, néprajzi, folklorisztikai vagy nyelvjárási anyagot gyűjtött, és publikált is a következő években. A névsorból kétségtelenül a legjelentősebb a fiatal Jankó János megjelenése Jegyenye-fürdőn 1890 nyarán. Herrmannhoz hasonló nyugtalan természet volt, ahogy megérkezett, meg is kezdte tájékozódását, hat falut bejárt, és megtervezte az első modern néprajzi monográfia anyagának gyűjtését. A következő évben a gyűjtést is elvégezte, és 1892-ben, részben a kalotaszegiekről anyagi támogatásával megjelenhetett a *Kalotaszeg magyar népe*.

Herrmann és Gyarmathyné révén a jegyenye-fürdői vendégek többsége, Jankóhoz hasonlóan, személyes kapcsolatba került a falusi lelkészekkel, tanítókkal és egyszerű emberekkel. Ismeretes, hogy monográfiájának a kalotaszegi nyelvjárásról szóló fejezetét Jankó felkérésére Czuczka János kalotaszegiek királyi tanító írta meg, aki így kísérő útítársa és segítőtje volt a terepmunkában. Ez a monográfia abban is hagyományt teremtett, hogy később is, a háború után megváltozott körülmények között a XX. században szinte folyamatosan Kalotaszeg tanulmányi terepe, laboratóriuma volt a kolozsvári tudósoknak, egyetemi hallgatóknak: a modern névtani kutatásoknak, a nyelvöldrajzoknak, számos jelenségmonográfiának, etnopszichológiai, etnobotanikai és más vizsgálatoknak.

Ezek a személyes kapcsolatok a későbbiekben is fontosnak bizonyulnak. Kós Károly idézett tanulmányában Jankó Jánost egyenesen Herrmann „jegyenyei tanítványának” nevezi, és felhívja a figyelmet arra, hogy az 1896-os millenniumi kiállításának néprajzi faluja Herrmann szemléletét és múzeumvezető szándékait is magán viseli.⁴ Ez a kiállítás tudvalévolg Kalotaszeg bemutatásának is fontos állomása.

Herrmann Antal múzeumvezetői buzgalma jól ismert a szakirodalomban. A legfontosabb talán ezek közül az Erdélyi Kárpát Egyesület kolozsvári Erdélyi Néprajzi Múzeuma, a mai intézmény egyik őse. Ennek időszaki kiállításán is szerepeltek a kalotaszegi varrottások. A múzeum gyűjteményeit Malonyay Dezső is tanulmányozta a *Magyar népművészet* kalotaszegi kötetének előkészítése során. Herrmann vidéki tájmúzeumok szervezését is tervbe vette, Koleszár Jenővel, a bánffyhungyadi gimnázium igazgatójával egy kalotaszegi múzeum szervezését határozták el. Bár igazi néprajzi múzeuma soha nem lett Kalotaszegnek, ennek terve és szándéka is végigkíséri a tájegység XX. századi történetét: gyűjtemények, tájházak valósultak meg belőle.

Balassa József nyelvész, aki szintén ott szerepel a vendégek listáján, éppen ebben az időben írta az 1891-ben publikált *A magyar nyelvjárások osztályozása és jellemzése* című munkáját. Ő is azok közé tartozik, akik a Kalotaszegre vonatkozó ismereteit a helyszínen ellenőrizhették, és ez mindenképpen kedvező körülmény a későbbi, sőt a mai dialektológus kutatók szemszögéből.

Herrmann és Gyarmathyné másik közös vállalkozása a *Kalotaszeg* című hetilap. Tartalmára vonatkozóan szintén Tőkés Irént idézzük: „közölt népszokás-ismertetéseket, Czuczka János népnyelvi följegyzéseit. Szentgyörgyi Lajos ismeretterjesztő cikkeket tett közzé, például a földrengések magyarázatáról, mert azokban az időben kisebb földrengés rázta meg Bánffy-hunyadot. A lapban gazdag népköltési anyag található, közülük cigánydalok is.”⁵ A lap maga is hagyományt teremtett: a század elején az író Kós Károly újítja föl, a század végén pedig a mai kalotaszegiekről jelentetik meg a lapot.

Herrmann Antal a tudomány számára, Gyarmathy Zsigáné a nagyvilág számára fedezte föl Kalotaszeget, felszínre hozta értékeit, és meggyőzte az akkor művelt magyar világot: festő- és építőművészeket, írókat, zenetudósokat, hogy ez a kistáj a maga értékeivel és értéket teremtő embereivel megérdemli a figyelmet.

Péntek János

⁴ Tőkés Irén: i.m. 180. old.

⁵ Tőkés Irén: i.m. 224. old.